

ОСНОВНІ ВЛАСТИВОСТІ РЕЖИМУ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО ВИКОНАННЯ ЗАСУДЖЕНИМИ Й ПЕРСОНАЛОМ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

У статті висвітлено основні властивості режиму відбування та виконання покарання. Проаналізовано загальні засади зміцнення режиму завдяки безпосередньому впливу на право-відносини, що виникають між персоналом установ виконання покарань і засудженими, співробітників режимних та виправних підрозділів. Надано висновки щодо ефективності вимог режиму відбування покарання.

Ключові слова: режим, засуджений, установа виконання покарань, персонал.

I. Вступ

Розвиток кримінального та кримінально-виконавчого права свідчить, що покарання є дієвим інструментом держави щодо охорони найбільш важливих суспільних відносин. Серйозні зміни в державній політиці на початку 90-х рр. XX ст., зміна ціннісних орієнтирів суспільства визначили проведення радикальних перетворень, зокрема в галузі кримінальної юстиції. З одного боку, такі перетворення носили прогресивний характер: пріоритетність загальнолюдських цінностей, шляхи до верховенства права й гуманізації виконання та відбування покарання, зменшення кримінальної репресії тощо. З іншого, певна непродуманість позиції законодавця під прикриттям політики "гуманізації", управлінські помилки призвели до невиправданих змін у санкціях окремих статей КК, що потягло за собою ще більшу зневіру у справедливість, правовий нігілізм, глибоку кризу морально-духовних цінностей, корупцію ланок суду та державного апарату в частині призначення та виконання покарань, альтернативних позбавленню волі. Усе це негативно відбилося на практиці виконання покарань.

Вирішення організаційно-правових питань, пов'язаних із процесом виконання покарань у виді позбавлення волі на певний строк – одне із найважливіших і відповідальних завдань персоналу Державної пенітенціарної служби України (далі – ДПтСУ). Від того, наскільки законним, справедливим та обґрунтованим буде виконано призначене судом покарання особі, яка вчинила злочин, значною мірою залежить досягнення мети покарання та положень ч. 2 ст. 65 КК України, у котрій зазначається, що особі, яка вчинила злочин, має бути призначене покарання необхідне й достатнє для її виправлення та запобігання вчиненню нею нових злочинів. Забезпечуючи захист прав і законних інтересів особи, суспільства та держави від злочинних посягань ми не повинні забувати про

те, що покарання покликане не зламати засудженого, який знаходиться за ґратами, а шляхом застосування режимних і виправних заходів змінити людину на краще.

II. Постановка завдання

Метою статті є висвітлення основних засад забезпечення персоналом виправних установ виконання режиму відбування покарань в Україні. Для досягнення поставленої мети були поставлені такі завдання: дослідити властивості режиму відбування та виконання покарання; з'ясувати основні вимоги до персоналу, який виконує режимні вимоги; встановити, наскільки поняття режиму виконання покарань відповідає поняттю "рівень безпеки".

III. Результати

Режим, згідно з ч. 3 ст. 6 КВК, є одним з основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, який застосовується з урахуванням виду покарання, тяжкості й мотивів вчиненого злочину, особи винного. У літературі надано різні визначення поняття режиму, але зазвичай під режимом розуміють сукупність норм кримінально-виконавчого права, які регулюють порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань, що забезпечують реалізацію кари відносно засуджених, і умови, що створюють з метою ефективного застосування інших заходів виховного впливу. Як слушно зазначає Т. А. Денисова, зміст режиму позбавлення волі визначається його основними ознаками й функціями, які містять у собі сукупність правил, що забезпечують чи регулюють порядок і умови виконання та відбування покарання [1, с. 163–164].

Загальновизнано, що режим містить у собі правила: 1) до персоналу виправних установ, що регламентують його обов'язки і права в сфері режиму; 2) до засудженого, які виражаються в тому, що засудженого примусово поміщають у виправну установу на підставі вироку суду, який вступив у законну силу, позбавляють права вільного пе-

ресування, обмежують соціальні права тощо [2, с. 172–176].

Проведені нами теоретичні дослідження і вивчення практики виконання покарання у виді позбавлення волі у кримінально-виконавчих установах дають змогу стверджувати, що режим як захід виправлення засуджених на сьогодні є основним з усіх заходів, передбачених кримінально-виконавчим законодавством.

Так, режим як визначена система обов'язкових правил поведінки існує в усіх державних, суспільних і приватних підприємствах, установах і організаціях. Він забезпечує правильний хід діяльності й порядок. Режим є чинним заходом виховання: дисциплінує. Основне навантаження з реалізації покарання лежить на кримінально-виконавчому законодавстві та діяльності адміністрацій установ кримінально-виконавчої системи. Не менш важливою задачею є створення належних умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, а також мінімізація несприятливого впливу покарання на особу засудженого і звільненого.

Відповідно до сутності та змісту покарання, його каральна функція реалізується шляхом встановлення різних правообмежень засудженим у процесі відбування покарання. Вони охоплюють, насамперед, сферу їхніх суб'єктивних прав. Одне кримінальне покарання відрізняється від іншого (наприклад, позбавлення волі від громадських робіт), насамперед, змістом карального впливу, тим, які права й законні інтереси і якою мірою зачіпаються при виконанні покарання, які страждання та позбавлення випробує при цьому засуджений.

У науковій літературі та більшості нормативних ДПтСУ кара є засобом забезпечення режиму і заходів примусового впливу на засудженого, чим сприяє досягненню цілей покарання на стадії його виконання і відбування, оскільки цей процес має повну цілісність і єдність. Каральна функція здійснюється в процесі діяльності кримінально-виконавчих установ і є практичним вираженням теоретичних положень кримінального і кримінально-виконавчого права, системи поглядів, концепцій, теорій про застосування покарання. Зокрема, у разі позбавлення волі особи каральна функція реалізується шляхом фізичної ізоляції засуджених від суспільства, що полягає в забезпеченні охорони території, де вони перебувають, необхідності пересування під конвоем. Не допускається спілкування засуджених поза встановленими правилами з особами, які знаходяться на волі. Їм заборонено порушувати межі житлових і виробничих об'єктів, виходити без дозволу адміністрації за межі ізолюваних ділянок. Хоча фізична ізоляція засуджених носить відносний характер, на пе-

рший погляд, зберігається їх духовна свобода. Засудженим надається право побачення і можливість телефонних переговорів, короткострокові виїзди за межі місць позбавлення волі, вони можуть листуватися. Ступінь ізоляції істотно знижено в зв'язку з використанням засудженими засобів масової комунікації, що забезпечує постійний духовний вплив суспільства на осіб з метою повернення їх до суспільно корисної праці. Втім, насправді перебування в ізоляції на завжди залишає негативні відбитки на особах, позбавлених волі: фізичні, духовні, матеріальні. Особливо такі негативні прояви спостерігаються у жінок та неповнолітніх, оскільки викликають у засуджених образи, невдоволення і навіть відчай, оскільки через особливий правовий статус засуджених обмежуються їх матеріальні та духовні потреби. Так, пересування територією та вільний час суворо регламентуються, їжа видається за розкладом і у визначених нормах, обмежено задоволення статевих потреб. Також засуджені обмежені в проявах безпосередньої турботи про сім'ю, вихованні дітей, спілкуванні із батьками та рідними тощо. Соціальна ізоляція пригнічує особу і навіть може викликати психічні стреси.

Таким чином, структурними елементами змісту покарання є цілий комплекс правообмежень для засуджених, закріплених у нормах кримінально-виконавчого права, аналіз яких показує, що вони, як правило, становлять правила відбування покарання. У режимі виражається зміст, сутність покарання і властива покаранню (кожному з його видів) кара. Неухильне дотримання правил режиму є основою для виконання і відбування кримінального покарання, ефективного використання інших засобів виправлення засуджених. Суворе й неухильне дотримання правил режиму є однаково обов'язковим як для адміністрації виправних установ, так і засуджених.

Свого часу Б. С. Утевський вважав, що в режимі сполучаються "задачі кари і задачі виховання" [3, с. 84–85]. Дійсно, режим відбування покарання створює і забезпечує умови найбільш ефективного застосування інших заходів, а також методів виправлення і перевиховання засуджених. Саме тому, до сьогодні у кримінально-виконавчому законодавстві збереглася тенденція, що заснована ще з дореволюційних та продовжена за радянських часів, коли "режим, праця і політико-виховна робота є основними й обов'язковими засобами процесу виправно-трудоного впливу на засуджених" [4, с. 92].

С. В. Познишев пропонував розподілити режим на два види, тобто в широкому і вузькому розумінні. "Пенітенціарний режим, у широкому розумінні цього слова, – писав він, – обіймає всю систему заходів, за до-

помогою яких пенітенціарні установи прагнуть до досягнення своїх цілей. Сюди відносяться, по-перше, способи розміщення і розподілу ув'язнених для цілей виправно-трудоного впливу на них, чи так звані "пенітенціарні системи", а по-друге, весь порядок життя, що встановлюється в пенітенціарних установах, і всі застосовувані заходи впливу на ув'язнених" [5, с.114].

Ми поділяємо думку І. В. Шмарова, який зазначав, що виховні функції режиму здійснюються декількома способами. По-перше, шляхом реалізації кари, оскільки примус виховує людину, привчає його до дисципліни, дотриманню правил відбування покарання. Комплекс правообмежень і правовстановлювальних заходів, у яких здійснюється кара, формує дисципліну помірності чи гальмування. Таким чином, режим примушує засудженого до суспільно корисного поведіння, до правопослухняної поведінки [6, с. 91].

Завдяки роботі персоналу виправних установ режим як один з основних заходів виправлення засуджених до позбавлення волі у примусовому порядку зобов'язує засуджених виконувати встановлені кримінально-виконавчим законом правила поведінки, регламентуючи життя позбавлених волі, тобто їхній розпорядок дня, праця, відпочинок, навчання, зв'язок із суспільством тощо. При цьому він містить:

1. Правила, що відносяться до персоналу кримінально-виконавчих установ, регламентують його обов'язки і права у сфері режиму.
2. Правила відбування покарання засудженими, позбавленими волі.

Необхідно підкреслити, що в науці кримінально-виконавчого права та в практичній діяльності ДПтСУ на першому місці правила, що стосуються персоналу виправних установ. Цим констатується, що він несе відповідальність за стан законності і правопорядку в цих установах.

Способи забезпечення режиму в місцях позбавлення волі укладаються в дотримання всіма працівниками кримінально-виконавчих установ і інших осіб, що за певних обставин вступають у контакт із засудженими, вимог кримінально-виконавчого законодавства. Режим у кримінально-виконавчих установах забезпечується шляхом охорони засуджених зі здійсненням за ними нагляду, застосуванням до них заходів заохочення і стягнення, а у виняткових випадках – заходів безпеки, протидії проникненню предметів, що заборонені до використання тощо. Навряд чи можна погодитися з тим, що охорона, нагляд і заходи безпеки напряму є заходом виправлення засуджених до позбавлення волі. Скоріше, вони є заходами для того, щоб можна було застосувати виправні міри. Наприклад, практика роботи в кримінально-

виконавчих установах переконливо свідчить про те, що позбавленим волі приносять, привозять і передають велику кількість заборонених предметів, особливо спиртного й наркотиків. Тому введення в закон права адміністрації на обшук позитивно позначиться на оперативній обстановці у кримінально-виконавчих установах, а отже, і на досягненні цілей кримінального покарання.

Зауважимо, що режим як основний засіб виправлення повинен відповідати встановленим вимогам. Саме тому всі правообмеження й заборони повинні встановлюватися виключно законом, а не іншими відомчими нормативними актами. Сьогодні ми спостерігаємо, що цілий комплекс правообмежень і заборон найповніше знаходить своє вираження у спеціальних правилах поведінки засуджених, що викладені в Правилах внутрішнього розпорядку (далі – Правила). Це разом із суб'єктивним ставленням персоналу до засуджених може призвести до корупційних дій, невинуватих утисків останніх, або надання їм безпідставних пільг. Нам відомі випадки жорстокого поведіння, коли засуджені зазнавали тортур через несуттєве недотримання елементів Правил внутрішнього розпорядку. Крім того, є випадки, коли за винагороду засудженим надавали невинуваті пільги, допускали надмірності в їхньому побутовому й культурному обслуговуванні, у витраті ними особистих грошей, у дозволі проживати особам, засудженим за злісні злочини, поза зоною колонії, причому їм навіть надавалися довготривалі відпустки. За таких умов можлива не тільки злісна непокоря, а й вчинення інших протиправних дій, у тому числі злочинів.

Кримінально-виконавчим кодексом України 2003 р. були ліквідовані види режимів відбування покарання. Так, згідно з ч. 2 ст. 18, "засуджені до позбавлення волі відбувають покарання у виправних колоніях:

- мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання – засуджені вперше до позбавлення волі за злочини, учинені з необережності, злочини невеликої та середньої тяжкості, а також особи, переведені з колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і колоній середнього рівня безпеки;
- мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання – чоловіки, вперше засуджені до позбавлення волі за злочини невеликої та середньої тяжкості; жінки, засуджені за злочини невеликої та середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини;
- середнього рівня безпеки – жінки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі; жінки, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний рядків у порядку помилування

або амністії; чоловіки, вперше засуджені до позбавлення волі за тяжкі та особливо тяжкі злочини;

- максимального рівня безпеки – чоловіки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі; чоловіки, яким покарання у виді смертної кари замінено довічним позбавленням волі; чоловіки, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний рядків у порядку помилування або амністії”.

Визначення рівнів безпеки, а на рівнів режиму відбування покарання настановує на такі міркування.

На нашу думку, що при визначенні змісту покарання необхідно відштовхуватись від поняття “рівень безпеки”, а не “режим відбування покарання”.

Як відомо, безпека – це свідомий цілеспрямований вплив на загрози та небезпеки, за якого створюються необхідні й достатні умови для реалізації інтересів особи (синергетичний підхід). Безпека – це стан захищеності людини, суспільства й держави від зовнішньої та внутрішньої небезпеки й загроз, який базується на діяльності людей щодо попередження та усунення небезпек і загроз, мінімізації дії негативних наслідків (детермінацій підхід).

Таким чином, ключовим при визначенні змісту покарання має стати таке: стан захищеності людини (засудженого та персоналу) та цілеспрямований вплив на загрози й небезпеки, який базується на діяльності щодо запобігання та усунення небезпек і загроз, мінімізації дії негативних наслідків.

Ця переорієнтація дасть змогу:

- встановлювати заборони й обмеження, відповідно до вимог дотримання рівня захищеності (безпеки) особи, виключно в межах закону;
- визначити, що певний рівень безпеки повинен гарантувати охорону засуджених від протиправних дій; ізоляцію одних груп засуджених від інших; нагляд за їх поведінкою з метою недопущення знущань, тортур тощо; своєчасне виявлення й ізоляцію осіб, які є злісними порушниками;
- унеможливити трактування заборон та обмежень персоналом установ виконання покарань на власний розсуд, що мінімізує корупційні прояви тощо.

Режим (від лат. *regimen*) – сукупність правил, заходів, норм для досягнення певних цілей (у цьому випадку, досягнення захищеності людини (засудженого та персоналу) та цілеспрямований вплив на загрози й небезпеки, а також діяльність щодо запобігання та усунення небезпек і загроз, міні-

мізації дії негативних наслідків виконання і відбування покарання).

Таким чином, елементи режиму, які заподіюють обмеження, позбавлення і певні страждання засудженому, виконують роль загальної та спеціальної превенції, цілком співвідносяться з поняттям і сутністю рівнів безпеки. Такий вимір цілком відповідає і європейським підходам.

Вимагає особливої уваги й робота психологічної та виховної служб кримінально-виконавчих установ. Насамперед, потрібно укомплектувати відповідну кількість посад, поліпшити їх якісний склад, а також чітко визначити критерії оцінювання їхньої діяльності. В документах ООН і Ради Європи зазначається, що персонал виправних установ виконує роботу значущого суспільного значення у винятково тяжких умовах. У зв'язку з цим важливу роль набуває забезпечення безпечних умов праці персоналу та його захищеність.

IV. Висновки

Підсумовуючи викладене необхідно зазначити, що режимні вимоги повинні створювати належні умови життєдіяльності для засуджених, які, будучи фізично ізольованими, повинні забезпечуватись їжею, одягом, взуттям, приміщенням для сну, відпочинку, роботи тощо. Рівень безпеки повинен забезпечити нагляд за засудженими, їх особисту безпеку, а також безпеку персоналу виправної установи. Це також дасть змогу нейтралізувати вплив негативних процесів серед засуджених, удосконалити організацію діяльності й управління виправних установ, підвищити ефективність дисциплінарної практики, оздоровити соціально-психологічний клімат.

Список використаної літератури

1. Денисова Т. А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз : монографія / Т. А. Денисова. – Запоріжжя : КПУ, 2007. – 340 с.
2. Кримінально-виконавче право : навч. посіб. / В. А. Бадира, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова та ін. ; за ред. проф. Т. А. Денисової. – Київ : Істина, 2008. – 400 с.
3. Утевский Б. С. Вопросы теории исправительно-трудового права и практика его применения / Б. С. Утевский // Сов. гос-во и право. – 1957. – № 12. – С. 84–88.
4. Стручков Н. А. Курс исправительно-трудового права: Проблемы Общей части / Н. А. Стручков. – Москва : Юрид. лит., 1981. – 231 с.
5. Познышев С. В. Очерк основных начал науки уголовного права. Общая часть / С. В. Познышев. – Москва, 1923. – 156 с.
6. Шмаров И. В. Преодоление отрицательных последствий отбывания уголовного наказания / И. В. Шмаров // Сов. гос-во и право. – 1977. – № 2. – С. 86–91.

Стаття надійшла до редакції 08.09.2014.

Павлов В. Г. Основные свойства режима и обеспечение его соблюдения осужденными и персоналом учреждений исполнения наказаний

Статья посвящена исследованию основных свойств режима отбывания наказания. Проанализированы общие принципы укрепления режима благодаря непосредственному воздействию на правоотношения, возникающие между персоналом учреждений исполнения наказаний и осужденными, сотрудников режимных и воспитательных подразделений. Сделаны выводы об эффективности требований режима отбывания наказания.

Ключевые слова: режим, осужденный, учреждение исполнения наказаний, персонал.

Pavlov V. Basic Properties of the Regime and its Enforcement Staff and Inmates of Penitentiary Institutions

The article investigates the basic properties of the punishment regime. Analyzed the general principles of strengthening the regime due to the direct impact on the relationship arising between the staff of penitentiary institutions and convicted employees operating and educational departments. Conclusions about the effectiveness of punishment regime requirements.

Stated that addressing organizational and legal issues related to the process of execution of sentences of imprisonment for a fixed term – one of the most important and responsible task personnel of the State Penitentiary Service of Ukraine.

It is shown that the regime includes rules: 1) the staff of correctional institutions regulating its duties and rights in the area of treatment; 2) to convict, which are expressed in the convict force required to fulfill certain legal requirements.

Emphasized that thanks to the staff mode requires inmates to perform set penal law rules of behavior, daily routine, work, leisure, learning. On staff duty maintaining personal security convicts.

A key in determining the contents of punishment considered state security man (convicted and staff) and focused on the impact of threat and danger, based on activities to prevent and eliminate hazards and threats, minimizing of negative consequences.

This reorientation will allow:

- *establish prohibitions and restrictions based on the principle of equal protection (security) of the person exclusively within the law;*
- *determine that a certain level of security to guarantee the protection of prisoners from unlawful acts; isolation of one group from the other prisoners; supervision of their behavior in order to prevent abuse, torture and so on; early detection and isolation of individuals who are repeat infringers;*
- *disable interpretation of prohibitions and restrictions penitentiary personnel at their own discretion, which minimizes the corrupt acts.*

The elements of the regime that cause restriction, deprivation and suffering some convicted perform the task of general and special prevention, it is correlated with the concept and essence of security levels. This dimension corresponds to the current European approach.

Key words: mode, convicted, penal institutions, the staff.